

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Людмила Єршова,

доктор педагогічних наук, доцент,
заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту професійної освіти
НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>

Анотація. Проаналізовано освітньо-професійні та освітньо-наукові програми з підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) для з'ясування їх можливостей щодо підготовки майбутніх педагогів професійної школи до реалізації консультування з молодіжного підприємництва у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Сформульовано рекомендації щодо оновлення змісту освітніх програм з урахуванням завдань сучасного освітнього законодавства щодо розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна освіта, консультування з молодіжного підприємництва, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, освітні програми.

PREPARATION OF FUTURE VOCATIONAL SCHOOL TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP CONSULTING IN VOCATIONAL (VOCATION-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

Lyudmila Yershova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Deputy Director of Institute of Vocational
Education of the National Academy of Educational
Sciences of Ukraine

Abstract. The educational-professional and educational-scientific programs for the training of higher education seekers in the specialty 015 Vocational education (by specializations) were analyzed in order to find out their possibilities for training future teachers of a vocational school to implement consulting on youth entrepreneurship in institutions of professional (vocational and technical) education. Recommendations for updating the content of educational programs, taking into account the tasks of modern educational legislation regarding the development of career and entrepreneurial competencies of future specialists, have been formulated.

Keywords: professional education, youth entrepreneurship consulting, professional (vocational and technical) education institutions, educational programs.

Планом заходів на 2020–2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року (Кабінет Міністрів України, 2020) очікувалося «забезпечити умови для консультування здобувачів П(ПТ)О з розвитку кар'єри» та «розкриття

професійного потенціалу особи». Для цього планувалося розробити типові Положення про центр кар'єри закладу П(ПТ)О. Положення було розроблене ще у 2019 р. і проєкт його оприлюднений на сайті МОН України. У проєкті (п.26) серед основних функцій Центру йдеться про розвиток у здобувачів П(ПТ)О підприємницької ініціативи. Цей пункт використано в положеннях про Центри кар'єри десятків закладів П(ПТ)О, що є абсолютно логічним, адже в соціально-економічному житті України відбуваються радикальні зміни, що істотно змінюють освітні пріоритети професійної школи. Зокрема, сучасний ринок праці ставить перед системою професійної освіти складні й нестандартні завдання щодо підготовки кваліфікованих фахівців, здатних відновити зруйновану війною економіку і забезпечити в подальшому її стабільний розвиток. Багато закладів П(ПТ)О декларують установку на підготовку конкурентоспроможних кваліфікованих робітників, здатних до ефективної роботи зі своєї спеціальності та низки суміжних на рівні світових стандартів, готових до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності та самозайнятості. Педагогічна спільнота усвідомила, що майбутній кваліфікований робітник має бути здатним не лише до виконання визначених професійними та освітніми стандартами функцій як найманий працівник державного чи приватного підприємства, але й бути готовим, зважаючи на зростання спричиненого війною рівня безробіття серед молоді, до самозайнятості шляхом відкриття й ведення власної справи.

Таким чином, очевидною є необхідність організації в закладах П(ПТ)О консультування здобувачів освіти з молодіжного підприємництва. Водночас реалізація цих амбітних планів на практиці зустрічається з багатьма вже традиційними для вітчизняної системи освіти проблемами, пов'язаними з підготовкою кадрів для реалізації ідеї, її науково-методичним супроводом, обґрунтуванням ефективних форм впровадження педагогічних інновацій та пошуком джерел фінансування (Alieksieieva, Yershova, Kravets, Lapshyna, & Odnoroh, 2021; Yershova, 2015; 2019; 2020).

Науковцями Інституту професійної освіти НАПН України було визначено педагогічні умови ефективно організації такого консультування. Серед них: створення в закладі П(ПТ)О сприятливого освітнього середовища, розроблення методики організації консультування учнів закладу П(ПТ)О з молодіжного підприємництва та підвищення професійної майстерності суб'єктів консультування.

Створення таких організаційно-педагогічних умов неодмінно ставить заклади П(ПТ)О перед необхідністю вирішення двох основних проблем практичного характеру. Перша – потребує з'ясування того, яким чином організувати підготовку педагогів професійної школи, здатних здійснювати таке консультування. Друга – пов'язана з потребою пошуку ефективних форм і методів включення завдань з розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців безпосередньо в освітній процес закладів П(ПТ)О.

Зазначимо, що проблема підготовки й підвищення професійної майстерності суб'єктів консультування може бути вирішена на трьох рівнях: у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів професійної школи (через оновлення змісту освітньо-професійних (ОПП) та освітньо-наукових програм (ОНП) підготовки здобувачів вищої освіти); завдяки реалізації підвищення кваліфікації педагогічних працівників та в міжкурсний період (участь у наукових масових заходах, залучення до експериментальної діяльності всеукраїнського та регіонального рівнів); шляхом самоосвіти.

Ми проаналізували низку ОПП за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями «Зварювання», «Машинобудування», «Дизайн», «Економіка» тощо), що викладаються в Українській інженерно-педагогічній академії, за якими здійснюється підготовка викладачів загальнопрофесійних, професійно практичних і профільних дисциплін закладів П(ПТ)О, майстрів виробничого навчання, завідувачів лабораторій тощо. По суті це – основні кадри, на які покладається в закладах П(ПТ)О реалізація завдань щодо підготовки молоді до розвитку професійної кар'єри та підприємницької діяльності. Водночас, ні мета, ні характеристики цих освітніх програм не передбачають безпосередньої підготовки майбутніх педагогів професійної школи до організації кар'єрного консультування чи консультування з молодіжного підприємництва.

Наприклад, *мета* освітніх програм зазвичай ретранслює загальні цілі освітнього процесу на кшталт «створити освітнє середовище», «сформувані особистість», «надати теоретичні знання, практичні уміння й навички» для: формування на належному рівні загальних та професійних компетентностей у певній професійній галузі та з педагогіки, психології й методики навчання; здобуття наступного рівня вищої освіти; уможливлення вільного доступу до працевлаштування тощо (Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Машинобудування)», 2017; Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Зварювання)», 2017).

Більшість освітніх програм не містять також програмних результатів чи загальних компетентностей, безпосередньо орієнтованих на реалізацію здобувачами вищої освіти в своїй майбутній професійній діяльності консультативної діяльності з підготовки учнів до підприємницької діяльності.

Здебільшого програмами передбачено низку *загальних компетентностей*, що опосередковано можуть сприяти реалізації майбутніми педагогами консультативної діяльності (здатність логічно, аргументовано та якісно будувати усне й писемне мовлення; здатність самостійно виявляти й вирішувати проблеми; здатність користуватися нормативно-правовими документами тощо). Серед програмних результатів можна відзначити спільний для всіх і водночас корисний для формування здатності здійснювати консультування – демонстрування вправності у володінні державною й іноземною мовою для проведення літературного пошуку та міжособистісного спілкування.

Серед освітніх компонентів ОПП, які можуть містити модулі з підготовки майбутніх педагогів до здійснення консультування учнів (зокрема з молодіжного підприємництва), можна назвати такі як: «Психологія», «Комп'ютерні технології в офісі», «Основи охорони праці», «Безпека життєдіяльності», «Вікова та педагогічна психологія», «Теорія та методика виховної роботи», «Дидактичні основи професійної освіти», «Креативні технології навчання», «Основи фахової майстерності», «Основи інженерно-педагогічної творчості», «Педагогічна конфліктологія», «Соціальна та корпоративна безпека» тощо. Серед найбільш наближених до проблеми розвитку молодіжного підприємництва можна назвати такий освітній компонент, як «Економіка підприємств у галузі».

Більш виразно орієнтація на ринок праці зазначена в меті ОПП за спеціальністю 015 Професійна освіта (Економіка) – «формування та розвиток загальних і професійних компетентностей в галузі професійної освіти, які відповідають сучасному розвитку ринкової економіки з урахуванням турбулентних умов, що передбачають проведення досліджень та/або продукування інноваційно-оптимізаційних рішень в економічній діяльності» (Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Економіка)», 2020). Придатність до працевлаштування за цією програмою, відповідно до Національного класифікатора професій (ДК 03:2010), передбачає підготовку здобувачів освіти не лише до працевлаштування викладачами закладів середньої, П(ПТ)О та вищої освіти, але й – керівниками малих підприємств без апарату управління (п.13), професіоналами в галузі праці та зайнятості, маркетингу, ефективності підприємництва тощо. Один із академічних результатів цієї ОПП передбачає здатність випускника «оцінювати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на результативність діяльності суб'єктів господарювання, здатність використовувати інструменти економічного управління, розробляти заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності» (Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Економіка)», 2020, с.10). Проте серед загальних і професійних компетентностей та програмних результатів немає жодного, який би мав чітку прив'язку до підготовки майбутнього педагога до реалізації завдань консультування учнів закладів П(ПТ)О щодо відкриття і ведення власної справи.

Водночас є освітні програми, які дають своїм здобувачам значно більше можливостей для отримання знань і навичок, необхідних для реалізації в закладах освіти консультативної діяльності з питань розвитку кар'єри та відкриття власної справи. Але зазвичай це – освітні програми, що безпосередньо орієнтовані на підготовку кадрів для забезпечення функціонування економічної сфери України. Такою є, зокрема, ОПП «Підприємництво», що реалізується в Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана (2020). У розділі «Працевлаштування та конкурентні переваги випускників програми» зазначається, що випускники «здатні виконувати професійну роботу в різних лінійних і функціональних підрозділах підприємств усіх форм власності та організаційно-правових

форм, а також освітніх, наукових, консультаційних, консалтингових організацій та установ». Серед програмних результатів навчання, передбачених цією ОПП, є: вміти продукувати нові ідеї щодо розвитку підприємницьких структур і впроваджувати їх; визначати й аналізувати проблеми підприємництва та розробляти заходи щодо їх вирішення; виявляти ініціативу й самостійність дій у різних ситуаціях, критично оцінювати явища та процеси у сфері підприємництва; застосовувати бізнес-комунікації для підтримки взаємодії підприємства з його внутрішнім та зовнішнім середовищем; застосовувати знання на практиці та здійснювати ефективне ділове спілкування, включаючи усну та письмову крос-культурну комунікацію українською мовою та однією з поширених європейських мов; управляти особистісним і професійним розвитком.

В освітньо-науковій програмі з підготовки докторів філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (Теорія і методика професійної освіти), що реалізується в Інституті професійної освіти НАПН України (2022), до предметної області включено «творчий розвиток і професійна кар'єра». Однією з цілей цієї ОНП є підготовка фахівців, здатних до «наукового консультування та здійснення викладацької роботи в закладах професійної освіти». До особливостей програми віднесено «проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів закладів професійної освіти» та «розвиток державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти». Окремим освітнім компонентом ОНП є «Консультування з розвитку професійної кар'єри». Тобто випускники цієї ОНП матимуть базові знання, уміння й навички, необхідні для організації в закладі П(ПТ)О центру кар'єри або системи кар'єрного консультування.

Узагальнюючи аналіз освітніх програм, за якими здійснюється підготовка педагогів для системи професійної освіти, варто зробити висновок про те, що сучасні ОПП підготовки майбутніх педагогів професійної школи мають подбати про забезпечення більш якісної підготовки своїх здобувачів для здійснення ними консультування з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О.

З огляду на викладене вище, пропонуємо низку порад щодо внесення змін до існуючої практики підготовки майбутніх педагогів закладів П(ПТ)О. Зокрема, з цією метою до освітньо-професійних програм за спеціальністю 015 Професійна освіта (за будь-якими спеціалізаціями) варто зробити такі доповнення:

- до визначення *мети* освітньо-професійної програми включити положення про «готовність випускників до самозайнятості та організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва»;

- додати *загальні компетентності* (усвідомлення соціально-економічної ролі малого підприємництва; готовність до відкриття й ведення власної справи; здатність до організації і здійснення в закладах П(ПТ)О консультування учнів з молодіжного підприємництва);

- додати *програмні результати* (продукувати, презентувати і захищати власні бізнес-ідеї; розробляти й реалізовувати програму розвитку власного

бізнесу; організовувати і проводити консультування учнів закладів П(ПТ)О з молодіжного підприємництва; організовувати в закладі П(ПТ)О діяльність центру кар'єри);

- включити до переліку *освітніх компонентів* хоча б один вибірковий, який би безпосередньо готував майбутніх педагогів до консультування учнів з молодіжного підприємництва («Підготовка до підприємницької діяльності», «Основи консультативної діяльності», «Організація діяльності в закладах освіти центрів кар'єри» тощо).

Було б також доречно оновлення й модернізацію освітньо-професійних та освітньо-наукових програм з підготовки здобувачів вищої освіти магістерського рівня та рівня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) здійснювати з урахуванням результатів сучасних наукових досліджень з питань кар'єрного консультування та підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності. Наприклад, гарантам освітніх програм, за якими здійснюється підготовка фахівців для системи професійної освіти, та робочим групам із їх оновлення можна використати багатий арсенал педагогічних інновацій Інституту професійної освіти НАПН України, присвячених розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей здобувачів П(ПТ)О (Базиль, Байдулін, Гриценко, Єршова, Орлов, Савченко, Теловата, & Тітова 2022). Зокрема, пропонуємо звернути їх увагу на результати наукових досліджень, що виконувалися в лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України («Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації молоді на робітничі професії» (2009–2012); «Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри» (2013–2015); «Проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів» (2016–2018); «Теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу» (2019–2021); «Теоретичні й методичні основи консультування з молодіжного підприємництва у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» (2022–2024) (Інститут професійної освіти НАПН України, 2022b). Крім того, для оновлення освітніх програм можна також використовувати результати експериментів всеукраїнського рівня, що здійснювалися під науковим керівництвом учених лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України («Формування кар'єрної компетентності майбутніх фахівців у професійно-технічному навчальному закладі» (2017–2019); «Організаційно-педагогічні умови створення і функціонування Центру професійної кар'єри у професійно-технічному навчальному закладі» (2017–2019); «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності» (2019–2021); «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності» (2019–2022) (Інститут професійної освіти НАПН України, 2022a).

Для покращення комунікації педагогів з метою обміну досвідом, підвищення кваліфікації, популяризації діяльності існуючих у закладах

П(ПТ)О центрів кар'єри і кращих практик здійснення консультування з молодіжного підприємництва керівникам закладів П(ПТ)О варто посилити технічну і фінансову підтримку діяльності офіційних сайтів закладів освіти та сайтів центрів кар'єри (чи інших структурних підрозділів), які забезпечують кар'єрне та бізнес-консультування учнів. Очевидно потребує уніфікації архітектура цих сайтів (чи вебсторінок), що значно спростить ознайомлення відвідувачів з представленими на них матеріалами. Логічно створити окремі сторінки для всіх видів консультативної діяльності (психологічної, юридичної, кар'єрної та підприємницької).

Однак варто зазначити, що в закладах П(ПТ)О залишається нерозв'язаною проблема фінансування діяльності центрів кар'єри, що є основними структурними підрозділами, які на громадських засадах займаються питаннями організації кар'єрного консультування здобувачів професійної освіти та консультування з молодіжного підприємництва. Крім того, до Національного класифікатора професій не включено, на жаль, кар'єрних консультантів (кар'єрних радників) чи бізнес-консультантів центрів кар'єри закладів П(ПТ)О. При цьому, очевидно, що магістри й доктори філософії з набором знань, умінь і навичок з організації в закладах освіти консультативної діяльності з питань кар'єри та бізнесу, за умови правового унормування фінансування центрів кар'єри при закладах П(ПТ)О, можуть бути професійними консультантами цих структурних підрозділів. Зрозуміло, що оплачувана й, відповідно, контрольована консультативна діяльність принесе значно більший соціально-економічний ефект, ніж будь яка громадська чи волонтерська діяльність і без того шалено завантажених основною роботою педагогів. Завдяки об'єднуючій діяльності навчально-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти та Інституту професійно-технічної освіти НАПН України можна протягом року послідовно й системно проводити тематичні вебінари з удосконалення роботи основних напрямів консультаційної діяльності, поширювати інформацію про інноваційний досвід у фахових і науково-методичних виданнях Інституту та інших періодичних виданнях України.

Підвищенню професійної майстерності і самоосвіти педагогічних працівників закладів П(ПТ)О, зокрема щодо організації та проведення консультування з молодіжного підприємництва, сприяє участь закладів П(ПТ)О в інноваційній освітній діяльності. Креативність і здатність до новаторства – базові якості як ефективного педагога, так і успішного підприємця. Консультанту з молодіжного підприємництва вкрай важливо дбати про їх розвиток. Інноваційність стала визначальним поняттям Нової української школи (2026), закріпленим у її меті – повести у ХХІ сторіччі українську економіку вперед завдяки підготовці випускників як освічених, всебічно розвинених, відповідальних, здатних до інновацій громадян. З визначення очевидно, що підготувати випускника-інноватора здатен лише педагог-інноватор. Пов'язане з цим оновлення вимог до участі педагогів в інноваційній освітній діяльності вперше було юридично відображене в Законі України «Про освіту» (2017), яким визнано, що освіта забезпечує

інноваційний розвиток суспільства (ст.5); інноваційна діяльність представлена в переліку напрямів діяльності педагога закладів усіх рівнів (ст.1; 17); інноваційність заявлена як одна з основних ключових компетентностей здобувачів освіти (ст.12). Ці ідеї були розвинуті в Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 року (2019), яка також визнає важливість забезпечення інноваційності освітнього процесу, що під силу лише педагогу зі сформованою готовністю до здійснення інноваційної освітньої діяльності. Положення «Про ліцей» (2021) дає змогу в закладах освіти створювати підрозділи з питань інноваційної діяльності (п.17). Однак таке, на перший погляд, «модне» підвищення адміністративної уваги до реалізації в закладі освіти принципу забезпечення його інноваційності, де-факто може стати додатковим адмінресурсом, знярядям «тиску» на академічну свободу педагога. Очевидно, що значно більший педагогічний, соціальний та економічний ефект принесе не стільки створення в закладі освіти спеціального «інноваційного» підрозділу, скільки створення належних умов для реалізації самоосвітньої діяльності педагога та його зростання до рівня педагога-інноватора. Нині у проєкті ЗУ «Про професійну освіту» інноваційна діяльність представлена як один із важливих напрямів діяльності закладу професійної освіти (ст.29) та умова отримання ним статусу «Центру професійної досконалості», де передбачено «поєднання освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності» (ст.32). Крім того, проєкт пропонує вводити в закладах професійної освіти посади «науково-педагогічних працівників», здатних готувати фахівців інноваційного типу.

Як показав досвід науково-експериментальної діяльності Інституту професійної освіти НАПН України, формуванню всіх цих якостей сприяє участь педагогів-практиків в інноваційній освітній діяльності, яка згуртує педагогічні колективи закладів П(ПТ)О навколо цікавої освітньої ідеї; зумовлює зростання науково-методичного рівня педагогів, зміцнення їх авторитету та іміджу експериментальних закладів освіти; стає для педагогів-практиків стимулом до здійснення науково-дослідницької діяльності, написання й захисту кандидатських і докторських дисертацій, подальшого розвитку наукової кар’єри; забезпечує підвищення ефективності реформування вітчизняної системи професійної освіти.

З огляду на набутий досвід реалізації інноваційної освітньої діяльності в галузі професійної освіти, можна поради ініціаторам відкриття експериментів всеукраїнського чи регіонального рівня забезпечувати наявність тріади учасників: заклад (-и) професійної (професійно-технічної освіти), навчально-методичні центри (кабінети) ПТО відповідної області та Інститут професійної освіти НАПН України. Заклад (заклади) освіти виступатимуть експериментальною базою для впровадження розроблених в ході експерименту педагогічних інновацій, НМЦ ПТО відповідатимуть за якісну підготовку та оформлення науково-методичного забезпечення експерименту, наукова установа обґрунтовуватиме науковий апарат,

експериментальний інструментарій дослідження та забезпечуватиме авторитетне обговорення і своєчасне оприлюднення його результатів.

Яскравим прикладом ефективності такої «тріади» є експерименти з формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності. Зокрема, варто відзначити експеримент (наказ МОН України №1227 від 12.11.2018 р.), що здійснювався за участі НМЦ ПТО ПК у Хмельницькій області, ВПУ №11 м. Хмельницького під науковим керівництвом Інституту професійної освіти НАПН України. Результатом інноваційної діяльності, що об'єднала зусилля закладу освіти, НМЦ ПТО та наукової установи, стали: популяризація діяльності унікального бізнес-центру, підготовка навчально-методичного комплексу «Основи підприємництва», збірника інноваційних авторських розробок «Підготовка до підприємницької діяльності» (Єршова, Сохацька, Шевчук, Шамралюк, Русланова, & Горенкова, 2021), 36 наукових публікацій, кілька десятків конференцій, вебінарів і семінарів. Звіт про завершення експерименту опубліковано в заснованому Інститутом професійної освіти НАПН України електронному продовжуваному виданні «Інноваційна професійна освіта» (Єршова, Шевчук, & Шамралюк, 2022).

Узагальнюючи, варто зазначити, що забезпечення якісної соціогуманітарної підготовки майбутніх педагогів професійної школи (для всіх спеціалізацій) і створення умов для реалізації педагогічними працівниками закладів П(ПТ)О програми підвищення кваліфікації та саморозвитку з метою удосконалення навичок організації і проведення в закладах П(ПТ)О консультивання з молодіжного підприємництва є ефективним чинником подолання викликів війни, повоєнного відновлення економіки та реалізації в Україні Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 8. Гідна праця та економічне зростання.

Список посилань

Aliexsieieva, S., Yershova, L., Kravets, S., Lapshyna, O., & Odnoroh, H. (2021) Self-education and self-management to develop entrepreneurship competence in future professionals. *SHS Web of Conferences*, 104, 03002. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403002>

Bazyl, L., Radkevych, O., & Radkevych, V. (2020). Interdisciplinary approach to the economic-legal socialization of specialists in modern labor market. *Utopia y Praxis Latinoamericana*, 6 (25), 208-218.

Yershova, L. (2019). Developing entrepreneurial competency in future qualified specialists using self-management technology. *Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy*, 2(19), 92-100. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.92-100>

Yershova, L. (2020). The technology for developing entrepreneurial competency in future qualified specialists using self-management elements. *Professional Pedagogics*, 1(20), 151-159. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.151-159>

Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. М. (2021). *Основи економічної грамотності та підприємництва: навчальний посібник*. Полісся.

Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Закатнов, Д. О., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. М. (2021). *Підприємницька компетентність майбутніх фахівців: методичний посібник*. Житомир: «Полісся».

Алексеева, С., Базиль, Л., Байдулін, В., Ваніна, Н., Єршова, Л., Закантов, Д., Орлов, В., & Радкевич, О. (2019). Основи інноваційного підприємництва: програма навчальної дисципліни для закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Професійна освіта*, 2(83), 33–35.

Базиль, Л.О., Байдулін, В.Б., Гриценко, І.А., Єршова, Л.М., Орлов, В.Ф., Савченко, М.О., & Теловата М.Т.; Тітова О.А. (ред.) (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, с. 41-45.

Єршова, Л. (2015). *Трансформація виховного ідеалу у вітчизняній теорії і практиці (XIX – початок XX століття)*. Доктор наук. Житомир: житомирський державний університет імені Івана Франка.

Єршова, Л.М., Сохацька, Г.М., Шевчук, Л.І., Шамралюк, О.Л., Русланова, Т.О., & Горенкова, О.І. (Ред-и). *Підготовка до підприємницької діяльності: збірник авторських розробок*. Житомир: Полісся, 2021.

Єршова, Л.М., Шевчук, Л.І., & Шамралюк, О.Л. (2022). *Інноваційна професійна освіта. Випуск 2(3). Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності: матеріали експерименту всеукраїнського рівня (2019-2021)*. Київ: ПО НАПН України.

Інститут професійної освіти НАПН України (2022b). *Продукція наукових досліджень*. <https://ivet.edu.ua/index.php/repozytarii/produktsiia-ndr>

Інститут професійної освіти НАПН України (2022a). *Експериментальна робота. Звіти*. <https://ivet.edu.ua/index.php/activity/eksperymentalna-robota/zvity>

Кабінет Міністрів України (2020, 29 квітня). План заходів на 2020–2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року (№508). <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-a508r>

Освітньо-наукова програма з підготовки докторів філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (Теорія і методика професійної освіти). <https://ivet.edu.ua/education/pidhotovka-doktoriv-filosofii-015-profesiina-osvita/osvitni-prohramy/item/1222-osvitni-prohramy-2022-proiekt>

Освітньо-професійна програма «Підприємство» за спеціальністю 07 «Підприємство, торгівля та біржова діяльність» Київського національного університету імені Вадима Гетьмана. <https://drive.google.com/file/d/1wYNHLtywmhTX4eHVLF1MtLz0CmBsiBOf/view>

Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Економіка)» (2020). <https://drive.google.com/file/d/1oASuPC3akxN5MRyRaz6JCJyA77jwMt4L/view>

Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Зварювання)» (2017). https://drive.google.com/file/d/1e8FialrG-1V-WDtCRzDY6_E7yKMAKkaQ/view

Освітньо-професійна програма «Професійна освіта (Машинобудування)» (2017). <https://drive.google.com/file/d/12P7g00VdmvQEiPzKgtF2gE0lzJnJE2Nd/view>